

УДК 81'42:81'255.4:821.111(091)
DOI <https://doi.org/10.32782/fohium/2026.8.29>

ЕПІТЕТ І ПОРІВНЯННЯ ЯК КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНІ МОДЕЛІ ОБРАЗНОСТІ ТА ОБ'ЄКТИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ РОМАНІВ)

Юлія Шульженко

*старший викладач кафедри германської філології та перекладу,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID ID 0000-0002-7659-6002
yulia.shulzhenko@gmail.com*

Ключові слова: *епітет,
порівняння, когнітивно-
дискурсивна модель,
образність, переклад,
англійськомовна проза
XX–XXI століття.*

Статтю присвячено комплексному аналізу епітета й порівняння як когнітивно-дискурсивних моделей образності в сучасному англійськомовному романі XX–XXI століття (романи «Щиголь» Д. Тартт, «Крадійка книжок» М. Зузака та «За лаштунками музею» К. Аткинсон) та принципів їх відтворення в українському перекладі. Вихідною є теза про те, що зазначені тропи функціонують не лише як стилістичні прикраси, а як механізми концептуалізації досвіду, профілювання ознак і формування оцінних смислів у структурі художнього тексту. Теоретико-методологічну основу дослідження становить інтеграція положень когнітивної лінгвістики, лінгвостилістики, теорії дискурсу сучасного літературознавства та перекладознавства. У статті уточнено когнітивний статус епітета й порівняння як способів концептуального структурування дійсності, окреслено їх роль у моделюванні інтерпретаційного простору художнього дискурсу та визначено критерії розмежування конвенційних і авторських образних конструкцій. Проаналізовано їх текстотвірні, оцінні й характерологічні функції в організації художнього світу твору, зокрема у формуванні індивідуально-авторської картини світу. Обґрунтовано, що для адекватного відтворення індивідуального авторського стилю переклад цих тропів передбачає реконструкцію концептуальної моделі образу, а не лише формальне відтворення його лексико-граматичної структури. На матеріалі сучасних англійськомовних романів здійснено систематизацію основних стратегій перекладацької реконструкції епітета й порівняння: збереження тропу із максимальною передачею образності; трансформацію із частковою зміною когнітивних доменів; заміну іншим образним засобом; опущення у випадках стилістичного переважання; ретропеїзацію як компенсаторний механізм відновлення образності в іншому фрагменті тексту. Встановлено, що складність перекладу авторських тропів зумовлена їх значним когнітивним, прагматичним і текстотвірним навантаженням, оскільки саме вони формують емоційно-естетичний ефект і забезпечують цілісність художнього сприйняття. Доведено, що адекватність перекладу визначається здатністю відтворити концептуально-оцінний потенціал образу та забезпечити функціонально рівноцінний вплив на реципієнта перекладу.

EPITHETS AND SIMILES AS COGNITIVE-DISCURSIVE MODELS OF IMAGERY AND OBJECTS OF TRANSLATION RECONSTRUCTION (THE CASE-STUDY OF CONTEMPORARY ENGLISH-LANGUAGE NOVELS)

Yuliia Shulzhenko

*Senior Lecturer at the Department of Germanic Languages and Translation,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyyi National University*

Key words: *epithet, simile, cognitive-discursive model, imagery, translation, English-language prose of the 20th–21st centuries.*

The article is devoted to a comprehensive analysis of epithets and similes as cognitive-discursive models of imagery in contemporary English-language novels of the 20th–21st centuries (The Goldfinch by D. Tartt, The Book Thief by M. Zucca, and Behind the Scenes at the Museum by K. The starting point is the thesis that these tropes function not only as stylistic embellishments, but also as mechanisms for conceptualising experience, profiling characteristics, and forming evaluative meanings in the structure of a literary text. The theoretical and methodological basis of the study is the integration of the provisions of cognitive linguistics, linguostylistics, discourse theory of modern literary studies and translation studies. The article clarifies the cognitive status of epithets and comparisons as means of conceptual structuring of reality, outlines their role in modelling the interpretative space of artistic discourse, and defines the criteria for distinguishing between conventional and authorial figurative constructions. Their text-forming, evaluative, and characterological functions in the organisation of the artistic world of a work, in particular in the formation of an individual author's picture of the world, are analysed. It is argued that to adequately reproduce the individual author's style, the translation of these tropes requires the reconstruction of the conceptual model of the image, and not just the formal reproduction of its lexical and grammatical structure. Based on contemporary English-language novels, the main strategies for translating epithets and comparisons have been systematised: preservation of the trope with maximum transfer of imagery; transformation with partial change of cognitive domains; replacement with another figurative means; omission in cases of stylistic overload; retropeisation as a compensatory mechanism for restoring imagery in another fragment of the text. It has been established that the complexity of translating authorial tropes stems from their significant cognitive, pragmatic, and text-forming load, since it is they that shape the emotional and aesthetic effect and ensure the integrity of artistic perception. It has been proven that the adequacy of translation is determined by the ability to reproduce the conceptual and evaluative potential of the image and ensure a functionally equivalent impact on the recipient of the translation.

Вступ. Сучасний англomовний роман ХХ–ХХІ ст. характеризується високим рівнем образної насиченості, що зумовлює особливу роль тропів як засобів моделювання індивідуально-авторської картини світу. Порівняння та епітет у цьому контексті виступають не лише стилістичними прикрасами, а когнітивно зумовленими структурами, через які реалізується концептуалізація досвіду, емоцій і оцінних характеристик.

У сучасній лінгвістиці художнього дискурсу епітет і порівняння дедалі частіше розглядаються не лише як традиційні стилістичні тропи, а як когнітивні механізми концептуалізації, що структурують авторське бачення світу

та моделюють інтерпретаційний простір тексту. У межах когнітивної парадигми образність постає як результат концептуального мапування, профілювання ознак і фреймової організації знань (Lakoff & Johnson, 2003; Langacker, 2008; Kövecses, 2010), тоді як у стилістиці епітет і порівняння традиційно визначаються як засоби оцінно-експресивної характеристики предмета мовлення (Мацько et al., 2003). Водночас у літературознавчому та когнітивно-поетичному аналізі ці тропи осмислюються як складники образної моделі тексту, що формують наративну перспективу та інтерпретаційний простір художнього дискурсу (Stockwell, 2002; Semino, 2008).

У перекладознавчому аналізі проблема ускладнюється необхідністю відтворення не лише формально-семантичної структури тропу, а й тієї концептуальної моделі, що лежить в його основі. Теоретичні засади перекладу художніх образних засобів висвітлено в працях Т. Р. Кияка, А. М. Науменка, О. Д. Огуя (Кияк et al., 2006) та О. В. Ребрія (Ребрій, 2012), де підкреслюється творча природа перекладацького процесу та значення функціонально-комунікативної адекватності. У зарубіжній традиції питання перекладацьких стратегій і трансформацій образності розглядаються крізь призму еквівалентності та норм перекладу (Newmark, 1988; Toury, 1995; Baker, 2018). Водночас когнітивний вимір перекладу художніх тропів отримав розвиток у працях, що акцентують на реконструкції концептуальних структур і стилістичного ефекту (Boase-Beier, 2006).

Окремі аспекти перекладу епітетів і порівнянь уже ставали предметом спеціальних досліджень. Зокрема, когнітивний аналіз стратегій англо-українського перекладу художніх порівнянь (Ахмедова, 2020); лексико-граматичні особливості перекладу англійських епітетів (Палей, 2017); специфіка відтворення авторських епітетів у художньому тексті (Чернікова, 2024).

Попри ґрунтовну теоретичну розробку проблеми, недостатньо з'ясованим залишається комплексне осмислення епітета й порівняння як когнітивно-дискурсивних структур, що визначають концептуальну організацію художнього простору та впливають на вибір перекладацької стратегії, що зумовлює *актуальність* дослідження, спрямованого на інтеграцію когнітивно-лінгвістичного, стилістичного й перекладознавчого підходів у межах цілісної моделі аналізу та реконструкції образності.

Метою статті є комплексний аналіз епітета й порівняння як когнітивно-дискурсивних структур у художньому тексті та визначення принципів їх адекватного відтворення в перекладі з урахуванням концептуального навантаження образу. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) уточнити когнітивний статус епітета й порівняння як механізмів профілювання ознаки та концептуального уподібнення; 2) визначити їх функції в структурі художнього дискурсу; 3) систематизувати перекладацькі стратегії відтворення епітетів і порівнянь з урахуванням їх когнітивної ваги.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження слугують зразки сучасної англійської прози – романи Донни Тартт «*The Goldfinch*» (2013), Маркуса Зузака «*The Book Thief*» (2006) та Кейт Аткінсон «*Behind the Scenes at the Museum*» (1996), що характеризуються

розгорнутою образною системою та індивідуально-авторською стилістикою, а також їх українські переклади, виконані відповідно В. Шовкуном (2016), Н. Гоїн (2016) та Я. Стріхою (2018).

У дослідженні застосовано комплексний міждисциплінарний підхід, що передбачає інтеграцію положень когнітивної лінгвістики, стилістики, літературознавства та перекладознавства для аналізу епітета й порівняння в художньому дискурсі. Методологічну основу становлять когнітивно-дискурсивний аналіз (для виявлення концептуальних моделей, актуалізованих образними структурами), стилістичний аналіз (для визначення їх функціонально-виражального потенціалу), а також літературознавчий та інтерпретаційний аналіз тексту, спрямовані на з'ясування ролі епітетів і порівнянь у формуванні авторської картини світу, художньої образності та естетичного ефекту твору. Застосування зіставного та перекладознавчого аналізу дає змогу визначити стратегії передачі образних структур і комплексно окреслити когнітивний статус епітета й порівняння та специфіку їх перекладу.

Результати та обговорення. Зазначені твори репрезентують різні культурні й наративні традиції, однак їх об'єднує виразна індивідуально-авторська стилістика та насичена система образних означень. Епітети в цих романах виконують не лише описову функцію, а й формують психологічну глибину персонажів, моделюють емоційний простір оповіді та структурують ціннісні акценти тексту. Саме тому їх переклад потребує збереження не тільки змісту, а й концептуально-оцінного потенціалу.

Проілюструємо сказане вище кількома прикладами:

The future is like a cupboard full of light and all you have to do is find the key that opens the door. (Atkinson, 1996)

Майбутнє – як комод, напханий світлом, досить тільки знайти ключ і прочинити двері. (Аткінсон, 2018)

В оригіналі авторка порівнює майбутнє із шафою (*The future is like a cupboard*), базуючи порівняльний зворот не лише на метафоричній моделі «майбутнє → світло (світло в кінці тунелю)», а й обігруючи відоме англійське прислів'я *skeleton in the cupboard* (сімейна таємниця): шафа (*cupboard*) – темне місце, місце, де ховаються скелети таємниць, прочиняючи двері шафи, ми впускаємо світло, і розкриваємо сімейні таємниці. Перекладачка, зберігши основний когнітивний механізм, замінила *cupboard* на *комод*, тому не зовсім зрозуміло, чому він напханий світлом, до того ж, комод не має дверей, а має шухляди, від чого втрачається зв'язок із власне поняттям про шафу як місце,

де ховаються сімейні таємниці, тобто, у цільовій мові образ збережений не повністю.

The street, overall, was a lengthy tube of gray – a corridor of dampness, people stooped in the cold, and the splashed sound of watery footsteps. (Zusak, 2006)

Вулиця була схожа на довгий сірий тунель – вогкий коридор, де люди зіщулюються від холоду, а кроки відлунують так, ніби ви йдете по воді. (Зусак, 2016)

У вихідному тексті маємо розгорнуту когнітивну метафору «вулиця → вогкий коридор», яка містить не лише власне метафору *the street is a corridor of dampness*, а й метафоризовані епітети *splashed sound* та *watery footsteps*. Перекладач здійснює переклад метафори за допомогою образного порівняння, та задіюючи перекладацьку трансформацію граматичної заміни.

Though the walk home took forever, I don't remember much about it except a certain gray, cold, rain-shrouded mood on Madison Avenue – umbrellas bobbing, the crowds on the sidewalk flowing silently downtown, a sense of huddled anonymity... (Tartt, 2013)

Хоч я діставався додому, здавалося, цілу вічність, я мало що пам'ятаю про ту подорож, лише сіру, холодну, залиту дощем Медісон-авеню – безліч парасольок, натовп людей на хіднику, що мовчки суне до нижнього міста, відчуття масової безликості... (Тартт, 2016)

Англійська мова є надзвичайно метафоричною, дуже часто метафоричність уже закладена у значенні слова, тому досить важко буває відтворити її у перекладі. Наприклад, дієслово *to bob* – хитатися, похитуватися як маятник. Як бачимо з наведеного прикладу, перекладач відмовляється від метафоричних епітетів *rain-shrouded mood on Madison Avenue, umbrellas bobbing*, нехтування якими нівелює і експресивність та персоніфікацію епітетів *gray, cold, rain-shrouded*, оскільки останні у перекладі сприймаються вже як просто опис самої вулиці, зберігаючи загальну тональність уривку, проте втрачаючи його образність.

У межах когнітивної лінгвістики порівняння (*simile*) розглядається як експліцитний механізм концептуального уподібнення, що вербалізує операцію співвіднесення двох доменів досвіду на основі спільної ознаки. На відміну від метафори, порівняння зберігає формальну маркованість (за допомогою сполучників *як, ніби, мов, наче* тощо), однак виконує аналогічну когнітивну функцію – структурує абстрактний або складний досвід через апелювання до більш конкретної, чуттєво доступної сфери (Lakoff & Johnson, 1980; Kövecses, 2010). У когнітивній перспективі порівняння постає як різновид концептуальної проєкції

між джерельним і цільовим доменами, де точка уподібнення є результатом профілювання певної ознаки в межах відповідного фрейму (Semino, 2008; Gibbs, 2008). Таким чином, порівняння є не лише стилістичним прийомом, а й інструментом концептуалізації та категоризації досвіду.

У перекладознавчому аспекті передача порівняння залежить насамперед від його когнітивного статусу: чи є воно сталим (конвенційним) або живим (індивідуально-авторським). Конвенційні порівняння функціонують як усталені мовні моделі й часто репрезентують закріплені в культурі концептуальні кореляції (Newmark, 1988; Toury, 1995). У таких випадках перекладач може зосереджуватися переважно на відтворенні точки уподібнення. Натомість авторські, тематично значущі або символічно навантажені порівняння потребують збереження образу як носія концептуально-оцінного змісту, оскільки саме він формує інтерпретаційну перспективу тексту (Voase-Beier, 2006). У такому разі переклад передбачає реконструкцію не лише формальної структури, а й когнітивної моделі, що лежить в основі уподібнення.

У сучасних дослідженнях виокремлюють низку стратегій перекладу порівнянь (Newmark, 1988; Baker, 2018), а саме: 1) дослівний переклад зі збереженням порівняльної конструкції; 2) заміна конструкції мови оригіналу на функціонально рівноцінну в мові перекладу із застосуванням трансформацій; 3) часткова редукція образу; 4) збереження конструкції з експлікацією (додаванням пояснювальної інформації); 5) заміна образу на більш релевантний або зрозумілий для цільової аудиторії (адаптація); 6) опущення порівняння у випадку втрати його функціональної ваги.

Вибір стратегії визначається не лише формальними характеристиками конструкції, а передусім прагненням забезпечити когнітивну та функціонально-комунікативну адекватність перекладу, тобто зберегти інтерпретаційний ефект, закладений автором.

Отже, одним із найпоширеніших способів перекладу порівнянь, до якого перекладачі вдавалися найчастіше, є лексичне і семантичне калькування або дослівний переклад, тобто, збереження та відтворення мовою перекладу того ж самого об'єкта порівняння

The cold weather that had helped to carry off the infant Samuel had intensified and the ground was as hard as iron and cold as lead. (Atkinson, 1996)

Стужа, що допомогла забрати малого Семюела, посилилася, земля була тверда як криця й холодна як свинець. (Аткінсон, 2018)

...the boy's spirit was soft and cold, like ice cream. (Zusak, 2006)

Потім душа швиденько зігралась, та, коли я тільки-но вийняв її, вона була м'якою і холодною, як морозиво. (Зузак, 2016)

Нерідко при перекладі відбувається заміна об'єкта порівняння мови оригіналу другим об'єктом у мові перекладу з використанням різних трансформацій (узагальнення, конкретизація, синонімічна чи антонімічна заміна тощо). У нашій роботі нас перш за все цікавлять випадки образних порівнянь із когнітивною складовою, наприклад соціоморфною, на основі концепту ВІЙНА:

I dropped my school bag and sank in an armchair like some shellshocked first lieutenant stumbling in from the field. (Tartt, 2013)

...я випустив із рук шкільну сумку й упав у крісло, наче контужений солдат, який вибрався з поля битви. (Тартт, 2016)

Маємо приклад із гіперонімічною заміною складової донорської зони *shellshocked first lieutenant* на *контужений солдат*, що не призводить до деформації змісту метафоричного порівняння, проте, на нашу думку є недоречним, оскільки підбір прямого лексичного відповідника не викликає труднощів (*старший лейтенант*).

Часткова втрата образу порівняння може відбутися за умови опущення одного з його елементів, або не точного його перекладу:

Rachel came across the flags in her voluminous nightgown like a man-o'-war in full sail bearing down on a hapless victim. (Atkinson, 1996)

Це Рейчел крокувала до неї у просторій нічній сорочці, як бойовий корабель під вітрилами до беззахисної жертви. (Аткінсон, 2018)

In full sail варто було б перекласти як *із піднятими вітрилами*, оскільки за допомогою порівняння проводиться аналогія між рішучим настроєм героїні та бойовим судном у повній готовності.

Застосування стратегії опущення порівняння при перекладі іноді призводить до його трансформації в епітет: ... *when he smelt the dreadful odour of her breath and saw, across her throat, the membrane that looked like chamois leather.* (Atkinson, 1996)

...зазирнув їй у горло і сказав, відчувши сморід від її подиху й побачивши замшеву мембрану в горлі. (Аткінсон, 2018)

The children-voices laughing, and the smiles like salt, but decaying fast (Zusak, 2006)

Дзвінками голосами сміялись діти, а усмішки – солоні, та вони швидко танули. (Зузак, 2016)

Переклад сталих порівнянь також часто вимагає пошук іншого, ніж в оригіналі, семантичного відповідника, або підбору існуючого в мові перекладу еквіваленту. Подібна проблема постає

перед перекладачем досить часто, адже в кожного народу є свої символи й реалії, які важко перекласти або пояснити, тому простіше просто ввести знайомий образ для читача мови перекладу. Наприклад:

Clean and new as a pin or an unwrapped bar of soap (Atkinson, 1996)

Чиста як нова копійка чи щойно розгорнутий брусок мила (Аткінсон, 2018)

Образність стійких порівнянь є однією з найважливіших характеристик, які впливають на якість перекладу. Окрім цього, існує специфічна група порівнянь із зоонімічною складовою, яка використовується письменниками для зображення рис характеру героїв. У певних випадках зоонімічна складова може не збігатися, проте навіть за умови повної відповідності перекладачі не завжди вдало інтерпретують такі порівняння. Наступний приклад демонструє, що іноді замало підібрати доцільний зоонімічний компонент, потрібно ще й вдало відтворити ознаки, які вклав у порівняльну структуру автор тексту оригіналу:

'I don't like porridge,' Patricia says, looking more doubtful now. As fast as a snake, Bunty hisses back, 'Well I don't like children, so that's too bad for you, isn't it?' She's joking, of course. Isn't she? (Atkinson, 1996)

– Я не люблю каші, – повторює Патріція з ноткою сумніву. Банті сичить, швидко, як змія:

– А я дітей не люблю, і що тут поробимо?

Вона, звісно, жартує. Жартує ж? (Аткінсон, 2018)

Порівняльна конструкція актуалізує ознаку «блискавична, як у змії, реакція», і варто було б підкреслити це і в перекладі, оскільки *сичить, швидко, як змія* сприймається швидше як акцент на швидкості мовлення, а не на блискавичності відповіді.

Порівняльна конструкція може мати метонімічну основу з перенесенням назви одного літературного персонажа на іншого, проте, якщо ця назва не є прецедентною у мові перекладу, застосовується опущення такої назви з подальшою генералізацією значення:

Gillian is gobbling hers down like the greedy duck in her Ladybird book The Greedy Duck. (Atkinson, 1996)

А Джилліан глутає свою, як жадібна качка в однойменній книжечці. (Аткінсон, 2018)

Порівняльні приєменникові конструкції теж зазнають структурних змін у зв'язку з невідповідністю словотворчих систем англійської та української мов, а також через розбіжність у можливостях певних лексичних одиниць входити в певні порівняльні конструкції. Наприклад, трансформації в повноцінну порівняльну структуру і заміни сфери-джерела порівняння

з предметної на натуроморфну (нежива природа):
hair the colour of a shiny jet-black raven's wing.
(Atkinson, 1996)

з волоссям кольору лискучого воронового крила, чорного, як ніч. (Аткінсон, 2018)

Або вилучення елементів такого порівняння та його трансформація в епітет, що також призводить до зміни сфери-джерела: *milky* перекладається ще й як *лагідний, сумирний, натомість перекладач вилучає іменник duckling* і використовує перше значення прикметника *milky*:

a milky duckling of a little girl (Tartt, 2013)

молочно-біле дівчатко (Тартт, 2016)

У межах когнітивно-дискурсивної парадигми епітет трактується не лише як стилістичне означення, а як маркер індивідуально-авторської концептуалізації дійсності. Він поєднує номінативну, оцінну й експресивну функції та актуалізує культурно зумовлені когнітивні моделі інтерпретації. За спостереженням З. Кевечеша (Kövecses, 2010), образні характеристики відображають концептуальні структури мислення, сформовані під впливом досвіду та культурного контексту. Відтак епітет можна розглядати як лінгвальну репрезентацію оцінного концепту, що структурує сприйняття художнього тексту.

У перекладознавчому аспекті це означає, що епітет передає не лише денотативну ознаку, а й концептуально-оцінний потенціал, який формує інтерпретаційні рамки дискурсу (Semino, 2008). Тому його переклад передбачає процес реконцептуалізації, у ході якого перекладач відтворює відповідну когнітивну модель засобами іншої мовної картини світу.

З огляду на це труднощі передачі образності та експресивності епітета зумовлюють необхідність застосування перекладацьких стратегій, зокрема компенсації. У сучасному перекладознавстві компенсація розглядається як спосіб відшкодування семантичних або стилістичних втрат шляхом відтворення відповідного ефекту в іншому фрагменті тексту (Newmark, 1988). Як зазначає П. Ньюмарк, перекладач може зміщувати експресивний компонент задля збереження прагматичної та стилістичної адекватності. Такий підхід узгоджується з функціоналістською концепцією К. Норда (Nord, 1997), відповідно до якої пріоритет надається текстовій функції та комунікативній меті перекладу.

У сучасних українських дослідженнях (Палей, 2017; Чернікова, 2024) виокремлюють основні способи перекладу епітетів: еквівалентний, що забезпечує відтворення змісту й образності; описовий, який застосовується за відсутності повноцінного відповідника; та антонімічний, що передбачає заміну позитивної форми на негативну або навпаки з метою збереження

стилістичного ефекту. Під час перекладу складних, зокрема фразових, епітетів переважають еквівалентні й описові трансформації, тоді як вибір конкретної стратегії визначається прагненням забезпечити функціонально-комунікативну та когнітивну адекватність перекладу.

Епітет є системоутворюючим центром тропіки, тому що в нього можуть трансформуватись всі інші тропи. Авторські епітети у текстах сучасного англійського роману часто є метафоричними, базуються саме на когнітивних моделях метафоричного перенесення. Для аналізу стратегій перекладу метафоричних епітетів доцільно спиратися на підхід П. Ньюмарка (Newmark, 1988), адаптувавши його до специфіки атрибутивної образності. У цьому разі виокремлюємо такі стратегії: збереження метафоричного епітета; трансформацію образу (заміна метафоричного епітета метонімічним або іншим тропом, зокрема порівнянням); деметафоризацію (нейтралізацію образності); адаптацію образу відповідно до норм цільової культури; вилучення епітета у разі втрати його функціональної ваги. Аналогічні принципи є релевантними і для перекладу метонімічних епітетів.

Метафоричний епітет з'являється в основному тоді, коли метафоричний образ заснований на переадресації ознаки, і може піддаватися трансформації при перекладі на англійську мову, наприклад, ОБ'ЄКТ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ – ПРЕДМЕТНИЙ СВІТ:

dirty clouds, eraser-smudged like pencil on rough paper. (Tartt, 2013)

брудні хмари, наче сліди олівця, розтерті гумкою на шкарубкому папері. (Тартт, 2016)

Як бачимо, складний метафоричний епітет *eraser-smudged* змінює сферу-мішень *clouds* і в перекладі асоціюється не з хмарами, а, власне, з малюнком олівцем, і трансформується в епітет метонімічний, оскільки маємо скоріше перенесення за суміжністю «олівець – слід олівця», аніж за подібністю.

У наступному прикладі зооморфна когнітивна модель ТВАРИНА – ЛЮДИНА виражена атрибутивним іменником. Англійський іменник-епітет передає не одиничну якість чи властивість, а цілу гаму, що притаманна поняттю, яке він позначає. Проте при перекладі епітетної образності первинним є не вдало віднайдені лексико-граматичні і синтаксичні еквіваленти, а функціонально-комунікативна адекватність перекладу, що досягається власне відтворенням образного конотативного рівня у семантичній структурі епітетної конструкції.

Наступний приклад демонструє переклад метафоричного епітету метафоричним епітетом, з мінімальним розширенням (додавання

лексеми *хода* призводить до генералізації значення, оскільки в оригіналі епітет описує манеру накульгування (*hitch*), а не ходу героїні:

She had a hitch in her walk, probably from the accident but there was a grasshopper lightness to it. (Tartt, 2013)

Вона трохи накульгувала, мабуть, унаслідок нещасного випадку, але в її ході була легкість коника-стрибунця. (Тартт, 2016)

Фразові епітети (phrase epithets) зі структурою словосполучень чи епітети-речення (sentence epithets), виражені інтегрованими реченнями також мають метафорично-метонімічний потенціал, оскільки описують об'єкт на основі ознаки суміжності:

His build was pudgy, his suit blandly corporate and married-with-kids-looking; and his sad-sack demeanor gave me the creeps. (Tartt, 2013).

Він був невисокий, у банальному офісному костюмі та з обличчям чоловіка, який має дружину й дітей, а його дивна поведінка примусила мене здригнутися. (Тартт, 2016)

Такі вихідні метафорично-метонімічні епітети мають занадто складну семантичну структуру, і для того, щоб не виникло спотворень в сприйнятті повісті, необхідно пояснити думку письменника, тому в перекладі маємо описовий переклад, що вимагає трансформації додавання на синтаксичному рівні

married-with-kids-looking – з обличчям чоловіка, який має дружину й дітей, та вилучення епітету *sad-sack* (досл. «сумний через звільнення», від *to give smb. a sack* – звільнити).

Часто у перекладі відбувається реметафоризація чи реметонімізація вихідного епітету:

The shame that tormented me was all the more corrosive for having no very clear origin. (Tartt, 2013)

Сором, який мене терзав, був тим нещаднішим, що я не знав, звідки він береться. (Тартт, 2016)

Надто, коли добирається відповідник з іншим конотативним значенням:

Mr. Barbour was a tiny bit strange looking, with something pale and silvery about him, as if his treatments in the

Connecticut “ding farm” (as he called it) had rendered him incandescent... (Tartt, 2013)

Містер Барбур мав децю незвичний вигляд, було в ньому щось бліде і сріблясте, так ніби лікування на «фермі для дурників» в Коннектикуті (так він це називав) зробило його осяйним. (Тартт, 2016)

Епітет *incandescent* – розжарений до білого кольору, як нитка розжарювання у лампі, перекладається, як осяйний – залитий світлом, від чого виникає інший підтекст.

Одним із способів перекладу авторських епітетів, до якого перекладачі вдавалися найчастіше, є лексичне і семантичне калькування, наприклад, при перекладі метонімічних епітетів:

Just before Liesel Meminger pivoted with nausea to exit the crowd, the shiny, brown-shirted creature walked from the podium. (Zusak, 2006)

Якраз перед тим, як Лізель з огидою відвернулася, щоб протиснутись крізь юрбу, лискуча бурсорочкова істота зійшла з трибуни. (Зузак, 2016)

Mustached and black-suited, the man spoke... (Zusak, 2006)

Вусатий і чорнокостюмний, чоловік сказав... (Зузак, 2016)

Чи метафоричних, зберігаючи авторську мовну гру:

When a woman with an iron fist tells you to get out there and clean spit off the door, you do it. Especially when the iron's hot. (Zusak, 2006)

Коли жінка із прасковим кулаком каже вам *ити надвір і витирати слину з дверей, ви так і робите*. Особливо тоді, коли праска парує. (Зузак, 2016)

Обігрування омонімії *iron* – залізо і *iron* – праска, перетворює стерту метафору *iron fist* – залізний кулак на оказіональну когнітивну авторську, вимагає від перекладача використати таку ж оказіональну когнітивну авторську метафору у перекладі – прасковий кулак, що, до того ж, *парує*.

Подекуди переклад епітета вимагає пошуку не лише лексичного та стилістичного відповідника, а й граматичних трансформацій, наприклад, граматичного (синтаксичного) додавання, розгортання дієприслівникового звороту у повноцінне підрядне речення:

This time, his voice was like a fist, freshly banged on the table. (Zusak, 2006)

Цього разу його голос звучав як кулак, який тільки-но стукнув по столу. (Зузак, 2016)

Як уже зазначалося, одна із стратегій перекладу епітета – переклад порівнянням:

the one who dropped rubyred blood onto a snow-white handkerchief (Atkinson, 1996)

кранула кров'ю, червоною, як рубіни, на хустинку білу, як сніг (Аткінсон, 2018)

Хоча, про доцільність такої стратегії у даному випадку можна сперечатися, оскільки епітет *snow-white* не вимагає додаткового смислового розвитку при перекладі.

Досить часто при перекладі відбувається повне вилучення епітету, тобто, епітет не перекладається взагалі, наприклад, втрата метонімічного епітета на основі суміжності ЛЮДИНА – ЧАСТИНА ТІЛА:

and her body was long-waisted and thin, like an elegant weasel's... (Tartt, 2013)

а тіло – довге й тонке, як в елегантної ласки. (Тартт, 2016)

Або компресія епітета, чи одного з епітетів, що входить до складу порівняльних конструкцій різної структури:

An enormous, cold moon hung above the fields, turning everything blue beneath it. The hoarfrost on the trees glittered like sparkling sugar-icing. (Atkinson, 1996)

Над полями висів величезний холодний місяць, забарвлюючи землю блакиттю. На деревах блищала паморозь, як цукрова глазур. (Аткінсон, 2018)

a low-grade fog of internal clangor... (Tartt, 2013)

(огорнутий) туманом внутрішнього набату. (Тартт, 2016)

Звісно, в таких випадках відбувається втрата емоційності та контекстуальних значень авторських художніх тропів (у даному разі – епітетів).

Як бачимо, вибір перекладацької стратегії має залежати від когнітивного статусу тропу (його конвенційності чи концептуальної новизни, функціонального навантаження в текстовій системі).

Висновки. Аналіз показав, що складна система тропів із виразними лінгвокогнітивними параметрами становить основу образності англomовного роману ХХ–ХХІ століття. Епітети та порівняння, метафори та метонімії формують концептуальну організацію художнього світу й репрезентують авторське моделювання дійсності. Відтак головним завданням перекладача є перенесення цієї системи в іншу мовну й культурну площину з максимальним збереженням її концептуальної структури та стилістичної своєрідності.

Узагальнення проаналізованого матеріалу дозволило виокремити чотири основні стратегії відтворення епітетів та порівнянь: 1) переклад тропу відповідним тропом із максимальною репрезентацією образності (іноді зі зміною окремих елементів домену або з експлікацією); 2) переклад із заміною тропу іншим образним засобом; 3) опущення тропу (нульовий троп) у випадках стилістичного перевантаження або складної комбінації образів; 3) ретропеїзація як компенсаційна стратегія – введення тропу в позиції, де в оригіналі він відсутній, задля відновлення загального рівня образності.

Встановлено, що складність перекладу авторських тропів зумовлена їх високим когнітивним і текстотвірним навантаженням: саме вони репрезентують індивідуальне художнє мислення письменника та формують емоційно-естетичний ефект твору. Отже, адекватність перекладу визначається не лише формальною відповідністю,

а насамперед здатністю реконструювати концептуальну модель образу й забезпечити еквівалентний вплив на реципієнта.

Подальші розвідки можуть бути спрямовані на розширення кола аналізованих тропів та вивчення їх функціонування в межах комплексних поліобразних структур сучасного художнього дискурсу. Перспективним є також зіставний аналіз стратегій перекладацької реконструкції в різних мовних парах із урахуванням типологічних відмінностей мов і культур. Окремої уваги потребує дослідження рецептивного аспекту – впливу перекладацьких трансформацій на інтерпретацію образності читачем перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аткінсон, К. (2018). *За лайштунками в музеї: Роман* (Я. Стріха, пер.). Наш формат.
2. Ахмедова, Е. Д. (2020). Стратегії англо-українського перекладу художніх порівнянь: Когнітивний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація», (2), 92–99.*
3. Зусак, М. (2015). *Крадійка книжок: Роман* (Н. Гоїн, пер.). КМ Publishing.
4. Кияк, Т. Р., Науменко, А. М., & Огуй, О. Д. (2006). *Теорія та практика перекладу (німецька мова)*. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
5. Мацько, Л. І., Сидоренко, О. М., & Мацько, О. М. (2003). *Стилістика української мови*. Вища школа.
6. Палей, Т. А. (2017). Лексико-граматичні особливості перекладу англomовних епітетів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, (2(86)), 99–104.*
7. Ребрій, О. В. (2012). *Сучасні концепції творчості у перекладі*. ХНУ імені В. Н. Каразіна.
8. Тартт, Д. (2016). *Щиголь: Роман* (В. Шовкун, пер.).
9. Чернікова, О. (2024). Специфіка перекладу авторських епітетів у художньому тексті (на матеріалі українського перекладу роману Д. Сіммонса «Гіперіон»). *Folium, (4), 280–285.* <https://doi.org/10.32782/folium/2024.4.42>
10. Atkinson, K. (1996). *Behind the scenes at the museum*. Black Swan.
11. Baker, M. (2018). *In other words: A coursebook on translation* (3rd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315619187>
12. Boase-Beier, J. (2006). *Stylistic Approaches to Translation*. Manchester: St. Jerome Publishing.
13. Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A practical introduction* (2nd ed.). Oxford University Press.

14. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by*. (2nd ed.). University of Chicago Press.
15. Leech, G. N. (2014). *A linguistic guide to English poetry* (2nd ed.). Routledge.
16. Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. Prentice Hall.
17. Nida E. A., Taber C. R., (2003). *The theory and practice of translation*. Leiden: Brill.
18. Nord, C. (1997). *Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained*. St. Jerome Publishing.
19. Semino, E. (2008). *Metaphor in discourse*. Cambridge University Press.
20. Gibbs, Jr., R. W. (Ed.). (2008). *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511816802>
21. Simpson, P. (2014). *Stylistics: A resource book for students* (2nd ed.). Routledge.
22. Stockwell, P. (2002). *Cognitive poetics: An introduction*. Routledge.
23. Tartt, D. (2013). *The goldfinch*. Little, Brown and Company.
24. Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. John Benjamins.
25. Zusak, M. (2006). *The book thief*. Alfred A. Knopf.

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)